

Förvaltningsplan för världsarvet Birka och Hovgården

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
Förord	3
Inledning	3
Vad är ett världsarv?	4
Världsarvet Birka och Hovgården.....	5
Världsarvsområdet.....	7
Birka och Hovgården	8
Birka och Hovgården idag	9
Aktörer/intressenter	10
Nulägesanalys	10
Omvärldsanalys.....	12
Vision och mål	13
Vision 13	
Övergripande mål.....	13
Mål	13
Mål 1 - Världsarvets värden (OUV) är säkrade och förvaltningen är långsiktigt hållbar.....	13
Världsarvsrådets mål är att:	13
Mål 2 – Ökad tillgänglighet, fler upplevelser, ökad förståelse och engagemang för platsen	13
Att arbeta för:.....	14
Mål 3 – Birka och Hovgården är en resurs för hållbar lokal och regional utveckling.....	14
Att arbeta för:.....	14
Uppföljning och utvärdering	15
Världsarvets förvaltning - organisation, ansvarsfördelning, arbetsformer och skydd	15
Organisation och samordning.....	15
Ansvarsfördelning, roller och arbetsformer.....	15
Lagar, skydd och styrande dokument	16
Summary in English	17
Bilaga 1: OUV Birka och Hovgården	18

Illustration försättsblad: "Birka & Hovgården på 900-talet" - Mats Vänehem (2023). Publicerad med tillstånd av Ekerö kommun.

Förord

I världsarvsrådet ingår Statens fastighetsverk (SFV), Länsstyrelsen i Stockholms län, Ekerö kommun och Region Stockholm. Därtill kan representanter från civilsamhället samt näringslivet bli inbjudna till rådets möten vid behov. Rådets uppgift är att utifrån sina respektive roller och uppdrag förvalta världsarvet och på bästa sätt bevara och utveckla världsarvets värden. Vidare ska rådet arbeta för att uppnå de gemensamma mål som tas upp i denna plan. Förvaltningsplanen har förankrats hos de organisationer som utgör världsarvsrådet.

Birka och Hovgården utnämndes 1993 till världsarv av Unesco. Utnämningen av ett världsarv innebär ett ansvar lokalt, regionalt, nationellt och internationellt. Det är ett ansvar som delas av alla. Världsarvet ska bevaras för framtiden men också användas och utvecklas på ett sätt som är till nytta och glädje för såväl dagens som morgondagens människor. Det är en del av mänsklighetens gemensamma arv, som ska bevaras för kommande generationer, för all framtid.

Platsens unika värden beskrivs i dess OUV (The Statement of Outstanding Universal Value) som i sin helhet, ligger till grund för världsarvsutnämningen, se bilaga 1. Genom dessa värden, berättelser och genom att använda historien kan vi få perspektiv på vår samtid, vårt eget samhälle och dess mångfald samt våra egna livsvillkor. På så sätt kan vi bidra till en hållbar samhällsutveckling för människor och miljö.

Inledning

Till varje världsarv ska det finnas en förvaltningsplan (ibland kallad för världsarvsplan eller management plan) – detta är den tredje förvaltningsplanen som tagits fram för Birka och Hovgården. Sedan den förra planen togs fram har förvaltningen av den större delen av världsarvet förflyttats från RAÄ till SFV, detta skedde år 2015.

Den första förvaltningsplanen togs fram år 2007 och reviderades senare för att gälla för åren 2012–2013. Därefter tog Världsarvsrådet fram en ny förvaltningsplan för åren 2013–2018. Under arbetet med, och fram till och med att denna plan antagits har Världsarvsrådet bedömt att planen för 2013-2018 fungerat och använts som förvaltningsplan. Att det tagit tid att ta fram den nya planen beror bland annat på att flera förutsättningar och krav i vår omvärld har förändrats under arbetets gång. En av de viktigare är att Riksantikvarieämbetet (RAÄ) tagit fram en nationell världsarvsstrategi (2019) samt en nationell handlingsplan för världsarven (2021). Pandemin under åren 2020-2022 påverkade vidare både arbetet i världsarvet samt hur rådet kunnat mötas och arbeta.

Syftet med förvaltningsplanen är att den ska vara ett stöd i förvaltningen för de parter som ansvarar för att världsarvet bevaras och utvecklas. Den ska också kunna användas av andra som verkar i eller kring världsarvet för att förstå dess syfte och värde, jämte dess OUV samt för de myndigheter som har tillsynsansvar.

Förvaltningsplanen redovisar den vision och de övergripande målsättningar som bestämmer inriktningen för förvaltningen och utvecklingen av världsarvet. Planen ska visa på världsarvets värden, samt fungera som inspirationskälla och stöd för de aktörer som verkar med utgångspunkt i världsarvet. Dessa värden beskrivs närmare i världsarvets OUV.

Förvaltningsplanen har tagits fram av Världsarvsrådet för Birka och Hovgården. Planen har löpande förankrats internt inom respektive organisationer som ingår i världsarvsrådet.

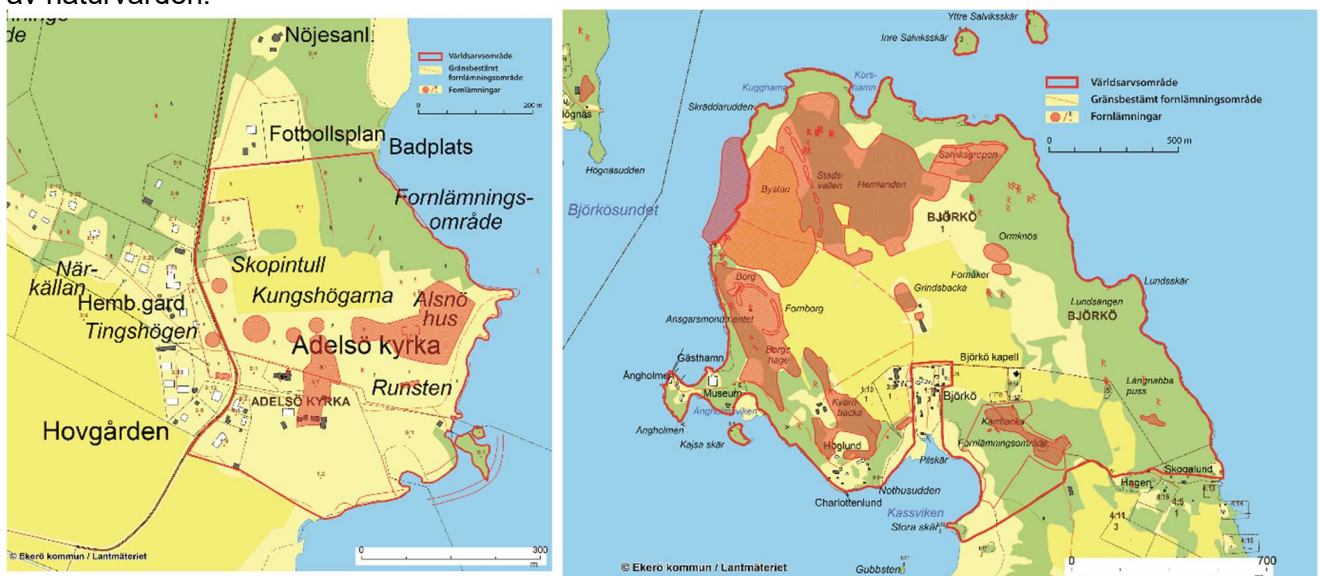
Denna förvaltningsplan gäller från det datum den antas fram till dess att en ny förvaltningsplan tagits fram eller en ny revidering genomförts. Världsarvsrådet ska vart femte år samt i samband med så kallade periodiska rapporteringar kontrollera om planen behöver revideras eller uppdateras. Uppdateringar kan också göras på uppmaning av RAÄ eller UNESCO-rådet samt om större förändringar sker som motiverar uppdateringar. Mindre ändringar kan göras av världsarvsrådet, större tillägg eller förändringar kan behöva godkännas av de organisationer som utgör världsarvsrådet, innan revideringarna blir giltiga.

Vad är ett världsarv?

Ett världsarv är en kultur-(kulturminne) eller naturmiljö som anses så värdefull att den är av betydelse för hela mänskligheten. Det är platser som på ett unikt och oersättligt vis vittnar om jordens och människans historia och därför ska bevaras för kommande generationer som en del av vårt gemensamma kulturarv. År 2022 fanns det 1154 världsarv, fördelade på 167 länder. I Sverige finns 15 världsarv. Sverige är i och med undertecknandet av världsarvskonventionen skyldigt att göra allt det förmår för att säkerställa skydd, bevarande, levandegörande samt överlämnande av världsarvet till kommande generationer.

Världsarvets värden redovisas i den så kallade ”*Statement of Outstanding Universal Value*” (OUV), se bilaga 1. Unesco bedömer att ett kulturminne har ett universellt värde om det uppfyller minst ett av de definierade kriterierna, Birka och Hovgården uppfyller två, kriterium III och IV¹.

Ett kulturminne kan exempelvis vara ett mästerverk skapat av människan, ett arkitektoniskt stilbildande byggnadsverk, en miljö med anknytning till idéer eller ett framstående exempel på traditionell livsföring som är representativ för en viss kultur. Världsarv kan också utgöras av naturvärden.

Figur 1. Världsarvets gränser vid Hovgården på Adelsö samt Birkas på Björkö.

¹ (III) to bear a unique or at least exceptional testimony to a cultural tradition or to a civilization which is living or which has disappeared;
(iv) to be an outstanding example of a type of building, architectural or technological ensemble or landscape which illustrates (a) significant stage(s) in human history;

Fig. 2. Buffertzonen för världsarvet Birka och Hovgården utgörs av riksintresse för kulturmiljövården (AB 21), se blå avgränsningslinje. RAÄ beslutade år 2023 att ändra gränser för detta, den äldre avgränsningen är markerad med röd begränsningslinje (ref dnr RAÄ 2021-1675, 20230601).

Varje världsarv har också en buffertzona. Det är ett område som omger världsarvet och som genom sina särskilda restriktioner förstärker skyddet kring världsarvet. För Birka och Hovgården är detta område detsamma som riksintresseområdet Adelsö - Björkö-Birka [AB 21], vilket omger världsarvet.

Världsarvet Birka och Hovgården

Birka och Hovgården utsågs av Unesco till världsarv år 1993 (Figur 1.). Världsarvsutnämningen innebär att förvaltningen långsiktigt syftar till att vårda och underhålla landskapet, fornlämningarna och bebyggelsen inom världsarvet. Vidare ska markanvändningen, inom eller i anslutning till världsarvsområdet inom dess buffertzona, se (Fig. 2), bevakas så att inte världsarvets värden påverkas negativt. De verksamheter som bedrivs inom världsarvet och i dess närhet ska vara hållbara. På detta sätt bevaras världsarvets autenticitet och integritet. Med autenticitet menas att lämningarna och kulturlandskapet i och kring Birka och Hovgården ska vara så intakta som möjligt, förändras så lite som möjligt för att kunna bevaras för framtiden. Med integritet menas att attribut (kriterierna) upprätthålls så att de globala värdena inte minskar eller förändras.

Birka och Hovgården uppfyller två av Unescos kriterier (III och IV) för att betecknas som världsarv. Unescos motivering:

Kriterium III: *Birka och Hovgårdenområdet är exceptionellt välbevarat. Området berättar om de omfattande handelsförbindelser som vikingarna etablerade under två århundraden av enastående ekonomisk och politisk expansion.*

Kriterium IV: *Birka är ett av de mest kompletta och oförstörda exemplen på en vikingatida handelsplats från 700–900-talen.*

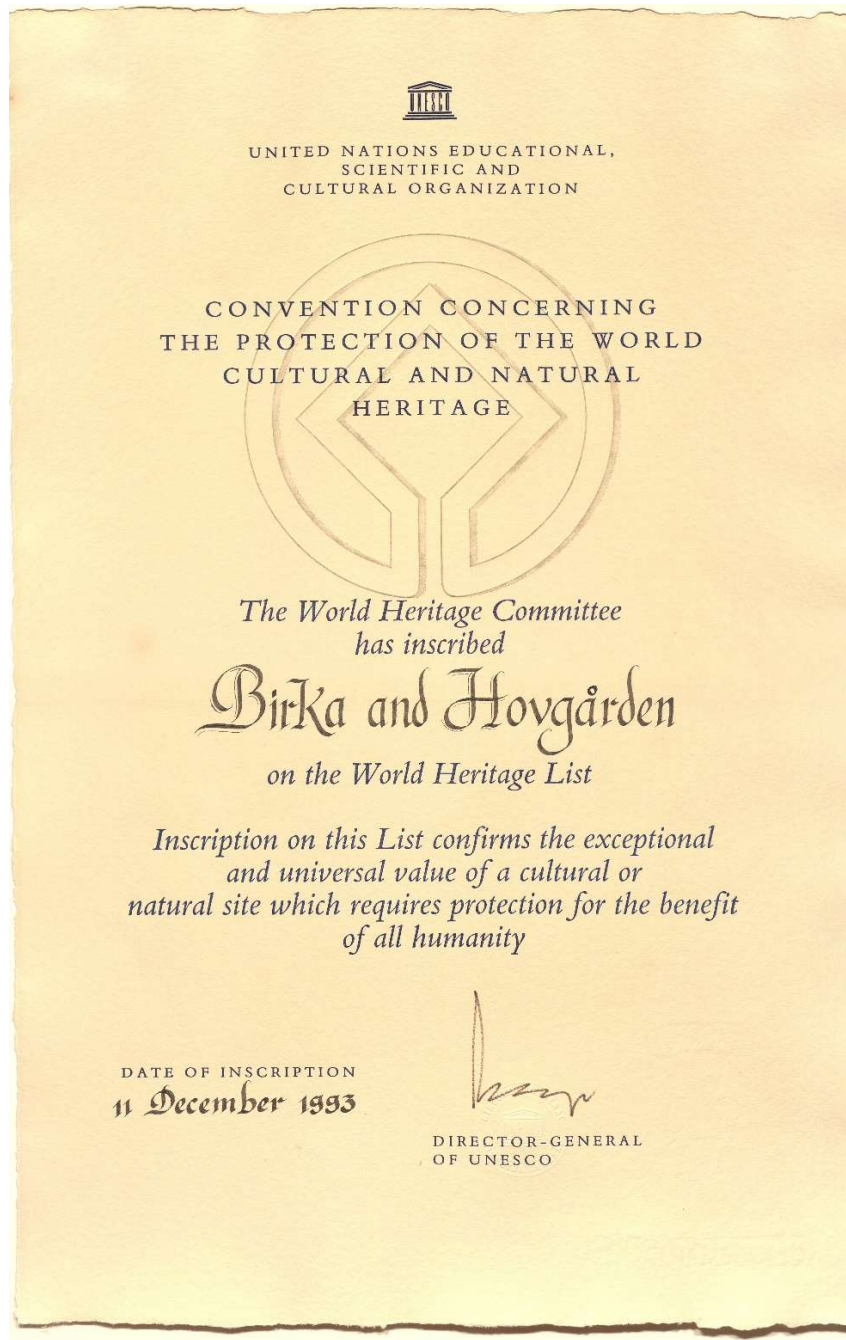

Fig 3. Världsarvsdiplom för Birka och Hovgården.

Tillsammans utgör Birka och Hovgården ett välbevarat arkeologiskt komplex bestående av lämningar från vikingatiden och medeltiden. Inom området finns även såväl äldre som yngre fornlämningar och kulturhistoriska lämningar. I landskapet kan man ana det äldre samhällets strukturer - den kungliga domänen, handelsstaden och hamnanläggningarna, försvarsverken och de olika gravfälten från järnåldern samt medeltida bebyggelse lämningar på Hovgården. På grund av sitt geografiska läge har varken Birka eller Hovgården kommit att beröras av modern exploatering i någon större omfattning.

I OUV (reviderades 2016, se bilaga 1) redovisas Birka och Hovgårdens värde som ett arkeologiskt autentiskt komplex, att värdena ska bevaras "för all framtid" och hanteras med omsorg. Arkeologiska undersökningar som genomförs inom världsarvsområdet ska ha tydliga syften och undersökningsplaner med välmotiverade beskrivningar av hur undersökningarna bidrar till att skapa ny kunskap och nya berättelser om platsen och världsarvets värden samt för att säkra platsens attraktion för forskningen och som ett återkommande besöksmål. Tillstånd för arkeologiska undersökningar ges av Länsstyrelsen i Stockholms län.

Världsarvsområdet

Birka och Hovgården ligger cirka tre mil väster om Stockholm i Ekerö kommun. Den vikingatida handelsplatsen Birka är beläget på nordvästra sidan av ön Björkö i Mälaren. Hovgården med de vikingatida och medeltida kungsgårdarna ligger på sydöstra delen av Adelsö. Stora delar av Björkö inköptes med statliga medel åren 1912-1914.

Världsarvsområdet utgörs av 226 hektar mark. Majoriteten av marken ägs av staten och förvaltas genom SFV, mindre delar ägs och förvaltas av Ekerö kommun, Adelsö-Munsö församling och ett antal privatpersoner. Världsarvsområdet omges av en buffertzonen som omfattar hela Björkö och de centrala delarna av Adelsö. Buffertzonen utgörs av riksintresseområdet för kulturmiljövården, Adelsö - Björkö – Birka (AB21), se figur 2. Gränserna för riksintresseområdet justerades efter beslut av RAÅ och Länsstyrelsen i juni 2023. Utifrån detta kommer gränserna för buffertzonen också att justeras och en ansökan om detta kommer att skickas till UNESCO under år 2024. Världsarvsrådet har varit med i diskussioner kring dessa ändringar och har inget att erinra emot dem.

Fig 4. Hemlanden på Birka. Foto: Magnus Reuterdaahl, Statens fastighetsverk 2022.

Birka och Hovgården

Birka och Hovgården är arkeologiska komplex med lämningar från framför allt vikingatid och medeltid.

Birka ligger på ön Björkö. På Björkö finns lämningar från bronsålder och in i modern tid. Under andra hälften av 700-talet e.Kr etableras en vikingatida handelsplats på den nordvästra änden av Björkö. Platsen var vid den tiden optimalt strategiskt belägen invid flera viktiga vattenvägar. Handelsplatsen omgavs delvis av en stadsvall, vallen som tillsammans med en borganläggning (fornborg) avgränsade Birkas stadsbebyggelse. Området innanför vallarna kallas svarta jorden, då jorden där har färgats mörk av allt avfall som den vikingatida bosättningen lämnat efter sig. Idag syns inte några stående lämningar efter bebyggelsen i staden utan resterna av denna finns under markytan. Lämningar efter dess försvarsanläggning (garnisonen) kan dock ses på Borgberget. Direkt utanför stadsvallen ligger "Hemlanden" som är ett av Sveriges största gravfält från Vikingatiden med cirka 1 600 synliga gravar. Runt omkring på ön, längs den vikingatida strandlinjen som låg cirka 5 meter över dagens vattennivå, finns också lämningar efter flera bryggor och hamnar. Vidare visar marinarknologiska undersökningar i vattnet utanför svarta jorden att det även finns omfattande lämningar efter bryggor samt ett pålverk/pålspärr som skyddat hamnen. Nyare arkeologiska undersökningar och inventeringar på Björkö, utanför Birka och Hemlanden, har också påvisat platser för möjliga långhus eller hallbyggnader vilka ger ny information om Birkas omland. Birka kom att överges i slutet av 900-talet.

Hovgården ligger på en utstickande udde på Adelsö med uppsikt över vattenfarleder och Birka. Vid Hovgården finns fornlämningar från järnåldern och medeltiden (ca 500–1300 e.Kr) som sammantaget uttrycker makt. Här finns storhögar, gravfält, husterrasser, lämningar efter en hamnanläggning, grunder efter båthus, en runsten och den medeltida ruinen av Alsnö hus. Här bodde hövdingar och/eller kungar som styrde och administrerade aktiviteterna på handelsplatsen Birka. Deras residens, sannolikt stora hallbyggnader, bland annat den stora så kallade kungshallen, syntes på långt håll. Hallbyggnaden var centrum för kungens politiska, religiösa och representativa funktioner. Placeringen och utformningen av de tre storhögarna, "kungshögarna", påminner om Gamla Uppsala. Under vikingatid och medeltid var Hovgården en betydelsefull kungsgård. På ett stort stenblock vid Hovgården finns en runinskrift som ristats omkring år 1070, och på den finns det första skriftliga beviset på närvaron av en kung i området. Ruinen av det medeltida Alsnö hus, ett kungligt sommarpalats som uppfördes av kung Magnus Ladulås under slutet av 1200-talet berättar om platsens medeltida historia. Här hölls omkring år 1280 det så kallade Alsnö möte, där en stadga antogs som ledde till införandet av ett svenskt frälse, en föregångare till adeln. Palatset ödelades troligen redan i slutet av 1300-talet. Inom världsarvet finns också Adelsö medeltida kyrka med anor från 1100-talet.

Birka och Hovgården har intresserat forskare sedan 1600-talet och arkeologiska undersökningar har utförts här sedan åtminstone andra halvan av 1800-talet och framåt. Det finns också många skriftliga källor. Tillsammans ger dessa en inblick i hur det såg ut och hur det var att bo och leva i Birka. Majoriteten av de arkeologiska undersökningarna har rört gravar på Birka och Hovgården och det finns idag mer än 100 000 arkeologiska fynd från Birka på Statens historiska museer. Ca 8% av Birkas stadsområde har blivit arkeologiskt undersökt och ungefär en tredjedel av alla synliga gravar har undersökts. Från 1970-talet och framgent har det gjorts flera forskningsgrävningar på Björkö och under 2000-talet har marinarknologer genomfört undersökningar på sjöbottnen. Det har också utförts omfattande geofysiska arkeologiska undersökningar. Hovgården har inte intresserat arkeologerna i samma utsträckning, och endast en mycket liten del av fornlämningsområdet har undersökts arkeologiskt. Arkeologen Hanna Rydh undersökte i början av 1900-talet ett 100-tal gravar på Adelsö, varav flera låg inom Hovgården, bland annat en av de större högarna, Skopintull, nära Adelsö kyrka. Under åren 1916-1918 samt 1920 undersöktes lämningarna efter Alsnö

hus av arkeologen Bengt Thordeman. Området med terrasser nedanför kullen med Alsnö hus undersöktes på 1990-talet och där hittade man spår av en vikingatida byggnad och vikingatida föremål.

För fylligare information om fornlämningarna och de arkeologiska undersökningarna och forskningsresultat hänvisas till OUV, Birkaportalen² samt nyare forskning och arkeologiska rapporter.

Fig 5. "Hovgården på 900-talet". Illustration av Mats Vänehem (2022). Publicerad med tillstånd av Ekerö kommun.

Birka och Hovgården idag

Inom världsarvet på Björkö finns en museibygnad med utställningar, butik och besökscentrum, fem rekonstruerade vikingatida hus, en lekmiljö för barn, en restaurang, en kiosk och en gästhamn.

Inom eller intill världsarvet på Adelsö finns jordbruk, yrkesfiskare, restaurang, handelsträdgårdar, lanthandel och ett aktivt föreningsliv. Vid Hovgården finns sedan juni 2021 ett kommunalt infocenter med information och utställning om världsarvet. Infocentret är under utveckling i samarbete med lokala aktörer. Därtill finns Café Hovgården med viss information om världsarvet och lokala aktörer som erbjuder guidning och båtöverfart mellan världsarvets två delar.

Idag bor det 10 personer på Björkö och 800 personer på Adelsö. Till detta kommer sommarboende varje år. Sedan 2020 bor anställda från Strömma Kanalbolaget på Björkö året om vilket gör att den årliga tillsynen och närvaron förstärks.

² Birkaportalen på Statens historiska museers hemsida och är en sammanställning av information och texter om de arkeologiska komplexen på Birka och Hovgården: <https://historiska.se/birka/>

Aktörer/intressenter

På Adelsö finns idag ett drygt tiotal aktörer som på olika sätt är involverade i den besöksnäring som existerar vid Hovgården. Det finns guider, hembygdslag, boende och föreningar som är engagerade i utveckling av världsarvsområdet och kulturmiljön i övrigt på Adelsö. Motiv och form för deras engagemang varierar - en del driver någon form av näringsverksamhet i anslutning till området, andra är intresserade av att utveckla något nytt eller investera i utbyggnad. En del entreprenörer berättar och kommunicerar på olika sätt om de förhistoriska och historiska lämningar som finns inom Birka och Hovgården. Alla dessa är en resurs för att utveckla verksamheter i och kring världsarvet. En målsättning i arbetet är att bättre möjliggöra samverkan och nätverkande mellan de lokala aktörerna sinsemellan och med berörda myndigheter.

Det finns också en aktör som arbetar med klinkbåtsbygge. Detta är en del av den nordiska traditionen att bygga och segla klinkbåtar som har skrivits in på **UNESCOs** lista över mänsklighetens immateriella kulturarv. Detta arbete sker på ideell basis.

På Björkö finns hyresgäster, bl.a. en arrendator som bedriver jordbruk men också sommargäster med flera. Strömma Kanalbolaget bedriver besöksmålsverksamheten på Birka, detta inkluderar museiverksamhet och guidningar samt kontinuerlig båttrafik till Birka. På Björkö finns också en gästhamn, en restaurang och bar samt cafeteria och sedan 2023 går det också att övernatta på Birka genom ett glamping-projekt (glamorös camping).

På såväl Adelsö som Björkö arrenderas mark ut för bete.

Nulägesanalys

I samband med arbetet att revidera världsarvsplanen har utfallet av förvaltningsplanen 2013–2018 och den periodiska rapporteringen år 2012 analyserats. Till detta har också den periodiska rapporteringen under år 2022- 2023 genomförts. Dessa arbeten har lämnat avtryck i arbetet med denna förvaltningsplan. RAÅs nationella strategi för världsarv (2019) och handlingsplan (2021) i kombination med analyserna och arbetet med den periodiska rapporteringen har varit utgångspunkt i framtagandet av mål och strategier i arbetet med revideringen av denna förvaltningsplan. Världsarvsrådet har också tittat på möjliga hot och möjligheter, samt vilka krav och förhållanden i omvärlden som arbetet med världsarvet har att förhålla sig till. Bland de hot som identifierats kan nämnas förändringar i klimat och dess påverkan, jämställdhetsfrågor och tillgänglighetsfrågor men också förändringarna i omvärlden med ökad risk för terror och krig som tidigare inte behövt beaktas på samma sätt. Världsarvsrådet noterar också att även om finansieringen för underhållet inom världsarvet för närvarande är stabil så finns få medel och möjligheter för utvecklingsprojekt. Detta är frågor som behöver bevakas och omhändertas.

Världsarvsrådet har under år 2023 genomfört en periodisk rapportering och gör bedömningen att kultur- och naturvärdena är i huvudsak säkerställda inom världsarvsområdet samt att värdena bevarats sedan den förra periodiska rapporteringen. Det finns dock behov av att arbeta för en långsiktig finansiering för att utveckla platsen för att öka tillgängligheten och upplevelsen av den.

Andra hot är mer vardagliga, såsom det slitage som uppstår inom delar av området i samband med att det nyttjas, huvudsakligen längs med de stigar som används av besökare. Nyttjandet har dock inte nämnvärt skadat fornlämningar, dock har en ramp av trä byggts upp på Birka i syfte att minska slitaget i en del av världsarvet. Ett annat problem är vildsvin som orsakat skador på Hovgården samt av grävlingar och andra grävande djur på Birka. Detta är frågor som följs upp löpande. En del i detta är att ett nytt jaktavtal har slutits på Birka, förhoppningsvis kan detta ge möjlighet att minska skadefrekvensen.

En stor del av området/landskapet hålls idag öppet av betande djur, andra delar behöver röjas och åldrade träd tas ned. För att sköta området, minska slitaget och göra det tillgängligt långsiktigt har SFV tagit fram en skötselplan under år 2020 och 2021, målsättningen är att utvärdera efterhand och uppdatera den om och när det finns behov av detta. Arbetet och behoven utvärderas löpande.

Ett långsiktigt underhåll är en förutsättning för att kunna använda och hyra ut byggnader och mark, bl.a. för besöksmålsverksamhet. För att hålla landskapet öppet och se till att platsen är tillgänglig för besökare, är det viktigt att säkra driften av ett aktivt och ekonomiskt bärkraftigt jordbruk och tillgång på betesdjur.

När SFV tog över förvaltningen av Birka gjordes en omfattande etablering av nya skyltar, under åren 2015 och 2016. Detta arbete fortsätter men det finns fortfarande behov av att komplettera med fler skyltar. Det finns också behov av att ta fram en kommunikationsplan i syfte att tydligare kommunicera om världsarvet Birka och Hovgårdens unika värden (OUV), vad världsarv är och vilka värden de står för. Ett sätt att göra detta är att fortsätta med interpretationsarbetet för att göra kommunikationen om Birka och Hovgården mer intressant för besökarna. Vidare har världsarvsrådet identifierat att vi bör arbeta mer med att lyfta fram en berättelse och ett gemensamt budskap (varumärke) som de olika aktörerna och intressenterna kan samlas kring, till exempel genom en egen logotyp som är öppen att användas. I samband med detta bör Världsarvsrådet också arbeta med att utveckla samordningen och samverka kring kommunikationen för de tre världsarven i Stockholms län.

Det behöver skapas fler möjligheter att på egen hand ta sig till Birka/Björkö. Vidare behöver Världsarvsrådet arbeta med frågor kring besöksmålsutveckling, tex fler övernattningsmöjligheter på Björkö och Adelsö, ökade möjligheter för fler restauranger eller caféer att etableras sig samt utökade möjligheter för annan året-runt verksamhet inom världsarvet eller i dess närområde. Det är också viktigt att stödja företagsfrämjande insatser för besöksnäringens företag som verkar vid Birka och Hovgården i syfte att främja fler och utvecklade hållbara besöksanledningar är en viktig insats. Allt detta behöver dock göras på sätt som stärker världsarvet på ett hållbart sätt som inte sliter på dess resurser eller förtar dess värden.

För att säkra att platsen är tillgänglig för besökare behövs förutom att underhålla platsen och dess värden, långsiktigt säkra att det finns förutsättningar för hyresgäster att bedriva hållbara publika verksamheter i världsarvet.

Under 2021-2022 påbörjades projektet Upptäck Hovgården. Projektet samfinansieras av Ekerö kommun, Region Stockholm och RAÄ. Det syftar till att skapa ett för regionen och omvärlden intressant, hållbart och tillgängligt besöksmål och på samma gång stärka den lokala besöksnäringen. Insatsen möjliggörs genom dialog, nätverksarbete samt genom att tillsammans med olika intressenter skapa ett besökscentrum som ska belysa världsarvets historiska betydelse som en internationell handels- och mötesplats. En samordnare driver projektet framåt med ambitionen att skapa långsiktigt hållbara strukturer som gör att nätverksarbetet kan fortskrida även efter projekttidens slut. Arbetet har följts upp och utvecklats i projektet Upplev Hovgården som initierades 2023 och pågår under 2024.

Det är fortsatt en stor utmaning för de parter som ingår i världsarvsrådet att avsätta tillräckligt med resurser för arbetet i rådet, men framför allt till att genomföra de aktiviteter som målen i världsarvsplanen anger. Världsarvsrådet har identifierat att det är viktigt att stärka och förtydliga världsarvsrådets organisation och medlemmarnas roller och ansvarsområden, detta är ett arbete som påbörjats under 2021 och som kommer fortsätta framåt.

Världsarvsrådet ser också att det är viktigt att ytterligare förstärka arbetet med miljö och hållbarhet inom världsarvet till exempel genom att fram delmål och indikatorer i syfte att bättre följa upp att platsens OUV bevaras, att platsen är tillgänglig och förvaltas hållbart och löpande se till att det finns skötselplaner för landskap och fornlämningar samt se över och säkra upplåtelser och arrende, se vidare i mål 1. En stor del av det arbetet görs löpande genom SFV, Länsstyrelsen, Region Stockholm och Ekerö kommun arbeten i syfte att främja måluppfyllelsen för Agenda 2030. Arbetet med världsarvet genomsyras också av de nationella kulturmiljömålen och miljömålen. Världsarvsrådet har vid sidan av detta en särskild uppgift att bevaka dessa frågor i samband med projekt inom världsarvet.

Världsarvsrådet bedömer att säkerhetsfrågorna kommer bli allt viktigare på grund av en oroligare omvärld. Detta är frågor som världsarvsrådet kontinuerligt följer och beaktar. För närvarande arbetar bland annat Länsstyrelsen med frågan om utmärkning av kulturegendom som är av stor betydelse för vårt kulturarv och behöver skyddas i händelse av höjd beredskap och krig enligt Haag-konventionen.

Världsarvsrådet ser också att det finns ett behov av att ta fram en riskanalys med åtgärdsprogram rörande förvaltningsfrågor i samband med risker vid andra kris- och katastrofer, till exempel beroende på förändrat klimat eller brand, och om möjligt genomföra nödvändiga åtgärder.

Omvärldsanalys

Världsarvet Birka och Hovgården är en viktig del i länets, regionens och kommunens utveckling som destinationsmål. Det påverkas av länets utveckling som helhet, bland annat genom en ökande befolkning samt i relation till näringslivet och turistnäringen.

Världsarvet Birka och Hovgården bör arbeta för att utvecklas i såväl internationella, nationella och regionala sammanhang. Världsarvsrådet bedömer att arbetet på det internationella planet fungerar bra. Nationellt ser Världsarvsrådet att RAÄ:s arbete med handlingsplanen (2021) kopplad till 2019 års nationella världsarvsstrategi har stor potential att stärka de svenska världsarven och arbetet med dessa. Birka och Hovgården samverkar också med de övriga svenska världsarven genom föreningen Världsarv i Sverige (ViS) och får dessutom del av erfarenheter från många andra världsarv då SFV förvaltar mark i ytterligare sju av Sveriges världsarv.

Tillsammans med Birka och Hovgården finns ytterligare två världsarv i regionen. Dessa är Drottningholms slottsområde och Skogskyrkogården. Idag driver respektive världsarv sina egna frågor. Det är önskvärt att skapa en regional plattform för gemensamma frågor i syfte att stärka världsarvens synlighet och möjligheter till utvecklad samverkan. Sedan några år sitter Region Stockholm med i världsarvsrådet för Birka och Hovgården, med representation från Stockholms läns museum som arbetar för att öka förståelsen för länets historia och samtid med kulturhistoria och kulturmiljö, och med representanter som arbetar med regionala besöksnäringsperspektiv.

Världsarvsrådet har identifierat ett behov av ökad samverkan med det lokala civilsamhället och näringslivet, dels i syfte att informera om världsarvsrådets arbete med och inom världsarvet, dels för att ta in kunskap och information från dem i syfte att stärka arbetet med hur världsarvet kan utvecklas på ett positivt och hållbart sätt ur ett lokala perspektiv.

Vision och mål

Vision

Birka och Hovgården är ett sammanhållet världsarv som bevaras och utvecklas på ett hållbart sätt. Dess historia och berättelser ger en förståelse för det vikingatida och medeltida samhället och platsens betydelse för framväxten av vårt moderna samhälle. Birka och Hovgården är ett attraktivt besöksmål nationellt och internationellt. Det lokala engagemanget är starkt och många olika aktörer verkar inom världsarvet och känner sig delaktiga.

Övergripande mål

- Birka och Hovgården ska vara ett sammanhållet världsarv i förvaltning och som besöksmål
- Platsens unika värden är bevarade, tillgängliga och välkända
- Birka och Hovgården är ett attraktivt besöksmål för olika målgrupper
- Världsarvet ska vara en tydlig hållbar resurs för lokal och regional utveckling

Mål

Mål 1 - Världsarvets värden (OUV) är säkrade och förvaltningen är långsiktigt hållbar. För att säkra att världsarvets värden (OUV) bevaras har Världsarvsrådet en överblick över vad som sker och planeras inom världsarvet och dess buffertzona.

För att uppnå detta är det också viktigt att världsarvet inklusive buffertzona är känt, hos såväl beslutsfattare, företag och boende i området. Att genom betande djur och ett aktivt jordbruk hålla landskapet öppet och levande samt bevara den biologiska mångfalden. Att byggnader med kulturhistoriska värden underhålls, används och vid behov hyrs ut. Att besökare upplever och förstår sambandet mellan Birka och Hovgården och platsens utveckling över tid. Att det finns möjlighet att ta fram arkeologisk kunskap som stärker och fördjupar platsens värden. Förvaltningsplanen är ett viktigt verktyg för detta och den ska hållas uppdaterad samt följas upp.

Världsarvsrådets mål är att:

- ta fram delmål och indikatorer i syfte att bättre följa upp att platsens OUV bevaras, att platsen är tillgänglig och förvaltas hållbart.
- kommunicera världsarvet, dess OUV och kunskapen om buffertzona samt vad ett världsarv är
- löpande se till att det finns skötselplaner för landskap och fornlämningar, och se över och säkra upplåtelse- och arrenden
- arbeta för ökade resurser och en långsiktig finansiering av världsarvet och utvecklingsprojekt inom världsarvet
- ta fram en riskanalys med åtgärdsprogram rörande förvaltning vid kriser och katastrofer, och om möjligt genomföra nödvändiga åtgärder

Mål 2 – Ökad tillgänglighet, fler upplevelser, ökad förståelse och engagemang för platsen

Birka och Hovgården ska vara ett sammanhållet och tillgängligt världsarv i förvaltning, kommunikation och som besöksmål. Detta innebär bl.a. att utveckla fler aktiviteter och upplevelser och att göra Hovgården mer synligt och attraktivt inom världsarvet samt

tydliggöra kopplingen till Birka. Vidare att öka möjligheten att på egen hand ta sig mellan Adelsö och Björkö.

Platsen ska vara tillgänglig för besökare och publik verksamhet. Den fysiska tillgängligheten ska så långt som möjligt förbättras, likaså tillgängligheten till kunskap och information. Genom berättelser, kommunikation och delaktighet är målet att besökare ska få en ökad kunskap och förståelse av platsen, dess specifika värden och vad ett världsarv är. Allt detta ska bidra till att förståelsen och engagemanget för världsarvet och dess förvaltning ökat samt att nätverk har bildats där aktörer från alla sektorer utbyter kunskap och samverkar.

Att arbeta för:

- att tillgängligheten till världsarvet är god, t ex genom ökade båtförbindelser
- att tillgängligheten inom världsarvet ökar, t ex genom underhåll av stigar och skyltning och att helheten lyfts fram i berättelser och kommunikation
- att det finns ett tydligt budskap som engagerar, ökar attraktiviteten och besökarnas upplevelser av platsen
- att besökare får en ökad kunskap och förståelse av världsarv och Birka och Hovgården
- att barn och ungdom i Ekerö kommun har kännedom om kommunens historia och världsarvets värden.
- att det finns ett permanent och mer utvecklat besökscenter på Hovgården
- att gynna kunskap och kompetens genom möjligheter till forskning om och arkeologiska forskningsundersökningar inom världsarvet, samt att sprida nya kunskaper utifrån detta
- att utveckla och stärka samverkan mellan de tre världsarven i Stockholms län

Mål 3 – Birka och Hovgården är en resurs för hållbar lokal och regional utveckling
Världsarvet används som incitament och resurs för lokal och regional utveckling av besöksnäringen. Fler aktörer, en bättre infrastruktur och service medför att besökare stannar längre och att säsongerna förlängs. Målet är att detta ska ge mervärden i form av positiv lokal och regional samhällsutveckling.

Vi har och upprätthåller kontakt med lokalsamhället i form av boende, näringsliv, ideella föreningar, hyresgäster m.fl. Genom att knyta intressentgrupper till förvaltningsarbetet ökar den lokala delaktigheten och inflytandet över verksamheten inom världsarvet. Ett utvecklat samarbete mellan fler aktörer bidrar till att öka Birka och Hovgårdens attraktivitet som ett besöksmål. Vidare är målet att hitta en modell för närmare samverkan med världsarven Drottningholm, Skogskyrkogården, samt andra besöksmål och aktörer inom besöksnäringen.

Att arbeta för:

- att det finns en samordning och stöd till lokala aktörer för utveckling av besöksnäringen inom världsarvet
- att det finns nätverk och tydliga kommunikationskanaler mellan lokala aktörer och världsarvsrådet
- att representanter för det lokala civilsamhället och näringslivet får mer regelbunden information om världsarvsrådets arbete och världsarvet
- att möjliggöra för fler aktörer att på olika sätt stödja och få intäkter av världsarvet
- att samarbeta rörande destinationsutveckling tillsammans med aktuella aktörer
- att öka samverkan med världsarven Drottningholm och Skogskyrkogården, och andra lokala och regionala besöksmål

- att världsarvet har ett tydligt varumärke som kan användas av aktörer inom världsarvet
- att stödja företagsfrämjande insatser för besöksnäringens företag vid världsarvet i syfte att främja fler och utvecklade hållbara besöksanledningar

Uppföljning och utvärdering

För att underlätta arbetet med att fortlöpande och systematiskt följa upp och utvärdera tillståndet i världsarvsområdet behöver indikatorer för detta tas fram. Detta bör göras med utgångspunkt i den periodiska rapporteringens frågor, världsarvets OUV och målen ovan.

Uppföljning av mål och strategier sker genom att världsarvsrådet årligen tittar på målen i förvaltningsplanen och utvärderar vad som gjorts och planerar för vad som kan göras framåt. Planerade aktiviteter bör utformas så att de leder till att världsarvsrådet når målen, och att ansvaret för genomförande delas av världsarvsrådets parter.

Världsarvets förvaltning - organisation, ansvarsfördelning, arbetsformer och skydd

Organisation och samordning

I världsarvsrådet för Birka och Hovgården ingår representanter från Ekerö kommun, SFV, Länsstyrelsen i Stockholms län och Region Stockholm. I syfte att öka utbyte av information och samverka med det lokala närings- och föreningslivet på Adelsö och Björkö har världsarvsrådet målsättningen att bjuda in representanter från det lokala civilsamhället och näringslivet till rådets möten vid minst ett tillfälle per år med början år 2024. Vid behov kan också andra intressenter adjungeras. Nya representanter (organisationer) väljs in av världsarvsrådet, respektive representanter väljs av respektive organisation. Ordförandeskap och samordning fördelas mellan Ekerö kommun och SFV på årsbasis, detta beslutas årsvis av världsarvsrådet. Världsarvsrådet träffas i regel fyra gånger per år.

I samband med vissa aktiviteter kan referens- eller arbetsgrupper tillsättas, till exempel i samband med periodisk rapportering. Dessa utses av Världsarvsrådet.

Världsarvsrådet ska ta fram ett dokument som visar på världsarvsrådets organisation, ansvarsområden och återkommande uppgifter. Tanken är att detta ska vara ett levande dokument som ska uppdateras/ ses över en gång per år. Arbetet med detta påbörjades under år 2021 och fortsätter samt följs upp löpande.

Det finns sedan tidigare en ledningsgrupp för världsarvet bestående av landshövdingen, SFV:s generaldirektör och kommunstyrelsens ordförande i Ekerö kommun. Denna konstellation har dock endast mötts sporadiskt. Världsarvsrådet behöver se över om denna konstellation ska finnas kvar som en ledningsgrupp eller om den ska organiseras på ett annat sätt, till exempel vid behov, samt vilka frågor som kan behöva hanteras på den nivån.

Arbete pågår för att finna lämplig samverkansform med de andra världsarven i länet.

Ansvarsfördelning, roller och arbetsformer

Världsarvsrådets huvudsakliga roll är att verka för att världsarvet förvaltas hållbart och tillse att det finns en fungerande samordning mellan världsarvets aktörer. Rådet ska också tillse att det finns en aktuell förvaltningsplan, göra de periodiska rapporteringen och fortlöpande svara på frågor från UNESCO och RAÄ. En annan viktig funktion är att det är ett forum för att

utbyta information om pågående och planerade verksamheter som på olika sätt kan påverka världsarvet och arbeta med de mål som är upptagna i förvaltningsplanen. Vidare ska världsarvsrådet också arbeta för en god kommunikation med lokalsamhället.

Världsarvet Birka och Hovgården förvaltas i huvudsak av SFV som ansvarar för bl.a. vård och underhåll av byggnader och mark. SFV ansvarar också i huvudsak för uthyrning av många av de byggnader som finns samt avtal med arrendatorer och brukare. Länsstyrelsen i Stockholms län ansvarar för att lagstiftningen till skydd för Birka och Hovgården följs och ger tillstånd till eller avslår åtgärder som rör lämningar eller miljöer som skyddas av lag, förordningar och utövar tillsyn. Ekerö kommun ansvarar för att Birka och Hovgårdens värden tillvaratas och skyddas i den fysiska planeringen. Kommunen arbetar även för att kommunmedborgarna ska bli mer delaktiga i världsarvet. Regionen är en del av världsarvsrådet och dess roll rör frågor som att vara ett kunskapsnav för länsinvånarnas kulturarv och kulturmiljö, samt regionalt utvecklingsarbete och samverkan för regional destinationsmålsutveckling. Aktörerna i Världsarvsrådet har utöver detta ett gemensamt ansvar för att stärka och utveckla den regionala samverkan med länets övriga världsarv.

Världsarvsrådet deltar också i samarbeten och aktiviteter som anordnas av nätverket Världsarv i Sverige (ViS) och den nordiska världsarvsföreningen, Nordic World Heritage Foundation (NWHF).

RAÄ och Naturvårdsverket sitter inte med i världsarvsrådet. De har dock regeringens uppdrag att ansvara för övergripande frågor om världsarv.

Besöksmålsverksamheten på Birka bedrivs av en kommersiell aktör. Ekerö kommun ansvarar för ett besökscentrum vid Hovgården. Utöver detta finns det flera lokala entreprenörer som bedriver verksamheter inom eller invid världsarvet, t ex caféverksamhet, båttaxi och guidningar av olika slag.

Lagar, skydd och styrande dokument

Genom att ratificera världsarvskonventionen har Sverige tagit på sig att säkerställa världsarvets bevarande. Det finns ingen särskild lagstiftning för "världsarv" utan bevarandet säkerställs genom att tillämpa befintlig lagstiftning.

Övergripande för arbetet med att skydda världsarvet Birka och Hovgården är Världsarvskonventionen, de nationella kulturmiljömålen, miljömålen och Agenda 2030. Det lagliga skyddet av världsarvet inklusive dess buffertzona styrs i huvudsak med stöd av bestämmelserna i kulturmiljölagen (1988:950), miljöbalken (1998:808) och plan- och bygglagen (2010:900). I dessa lagar regleras användningen av mark och vattenområden, bebyggelseutvecklingen och skyddet av kulturminnen. Ekerö kommun fastställde 2018 en ny översiktsplan, som är ett verktyg för att begränsa nyttillkommande bebyggelse och aktiviteter som kräver installationer. De har också ett kulturmiljöprogram från 2015. Enligt programmet får det endast vidtas åtgärder inom Birka och Hovgården som bidrar till att världsarvsstatusen kan upprätthållas. Tillägg i landskapet får endast ske om de anses stärka, tillgängliggöra eller på annat sätt bidra till världsarvet.

Vidare ligger världsarvet inom riksintresse för friluftsliv Björkfjärden-Prästfjärdens övärld [AB 06] och riksintresse för rörligt friluftsliv Mälaren med öar och strandområden [AB01]. Riksintressets geografiska utbredning ändrades år 2023 utifrån beslut av Länsstyrelsen i Stockholms län och RAÄ. Världsarvsrådet hade inget att erinra emot detta beslut. Beslutet betyder dock att buffertzonen också kommer behöva ändras så att denna stämmer överens med riksintressets nya utbredning.

Summary in English

The management plan (world heritage plan) for the world heritage Birka and Hovgården is produced by the World Heritage Council. It is an update of the previous management plan. The council has incorporated ideas and goals from the National Antiquities Agency's world heritage strategy (2019) and the following action plan (2021) as well as the work we have done with the periodic reporting in 2023.

The World Heritage Council is constituted of representatives from the National property board, Ekerö Municipality, Region Stockholm and the County Administrative Board of Stockholm County.

The plan includes a background and history of the world heritage, an analysis of the current situation, an analysis of the environment, an evaluation of the state of the world heritage and a vision and goals for work going forward. The management will be evaluated annually and, if necessary, revised at least every five years, from the date of the decision.

Mer information om Birka och Hovgården hittar du hos:

- Riksantikvarieämbetet (<https://www.raa.se/>)
- Länsstyrelsen i Stockholms län (<https://www.lansstyrelsen.se/stockholm.html>)
- Ekerö kommun (<https://www.ekero.se/>),
- Statens fastighetsverk (<https://www.sfv.se/>)
- UNESCO (<https://www.unesco.org/en>)
- samt på hemsidor kopplade till de aktörer som bedriver verksamhet inom och invid världsarvet

Bilaga 1: OUV Birka och Hovgården

Extract of OUV Birka and Hovgården from WHC/16/40.COM/8E.Rev, Paris, 10 June 2016
(WHC web 2024-02-02: <https://whc.unesco.org/archive/2016/whc16-40com-8E.Rev-en.pdf>)

Brief Synthesis

Birka and Hovgården, which are located about 30 km west of Stockholm on the small islands of Björkö and Adelsö in Lake Mälaren, represent complete and exceptionally well-preserved archaeological sites from the Viking Age. In this serial property, the surviving visible evidence of the prehistoric society includes structures in the mercantile town, the royal domain and the harbour, defence systems, and prehistoric cemeteries.

The town of Birka was optimally situated on Björkö Island at the convergence of several important waterways. Its activities were organized and governed from the royal residence at Hovgården, situated across the strait on the neighbouring island of Adelsö. Birka was one of the most important mercantile towns in Northern Europe between about AD 750 and AD 980. It was the hub of a widespread trading network established by the Scandinavians during the Viking Age and was a powerful catalyst for the social development of the Baltic region. This potent combination of location and initiative laid the foundation for the phenomenal political and economic expansion that came to characterize this dynamic era and contributed to the enduring and widespread reputation of the Scandinavian Viking Age. Birka is also notable as the place of the first recorded attempt to Christianize the Swedes, by the Frankish missionary Anskar in 829-831.

Mercantile activities at Birka ceased at the end of the 10th century. Some form of social transformation – possibly related to logistical difficulties – may have caused Birka's central function in the Svealand region to be overtaken by the new town of Sigtuna. The fact, however, that the royal domain of Hovgården continued to exist for many years after Birka's abandonment testifies to the enduring importance of this place. It also underlines the legitimacy and unique position of Birka and Hovgården during the Viking Age. A runic stone at Hovgården, carved around 1070, is evidence of the king's presence. Several kings resided at Hovgården during the 1200s; one of them, Magnus Ladulås, completed a brick and stone building known as Alsnö hus. This building was the venue for the Royal Council of 1280, which established the foundation of the Swedish medieval feudal system.

Criterion (iii): The Birka and Hovgården complex bears exceptionally well-preserved testimony to the wide-ranging trade network established by the Vikings during the two centuries of their phenomenal economic and political expansion.

Criterion (iv): Birka is one of the most complete and undisturbed examples of a Viking trading settlement of the 8th to 10th centuries.

Integrity

Within the boundaries of the 226 ha serial property are located all the elements necessary to express the Outstanding Universal Value of Birka and Hovgården. The elements still visible at Birka include a hill fort, the town rampart, grave mounds in the cemeteries surrounding the "Black Earth", and the site of the Viking Age settlement. Other remains from the period include jetties and harbours along the shoreline. Visible elements at the Hovgården royal domain, adjacent to Adelsö church, include several monumental mounds, a cemetery, a harbour, a runic stone, and the foundations of Alsnö hus, a 13th-century brick and stone palace situated on top of an earthen terrace. Remains of Birka and Hovgården's exceptional cultural materials are found both on land and in the waters adjacent to the property and

include everything from everyday utensils and food preparation to crafts and items of trade from faraway places. Less than one percent of the property has been archaeologically excavated, and approximately one-third of Birka's more than 3,000 graves have been investigated. Its boundaries adequately ensure the complete representation of the features and processes that convey the serial property's significance, and there is a 2,272 ha buffer zone. The property does not suffer unduly from adverse effects of development and/or neglect. Measures are needed to further protect areas of the buffer zone, however, mainly regarding the construction of new buildings.

Authenticity

The archaeological site of Birka and Hovgården is entirely authentic in terms of locations and settings, forms and designs, and materials and substances. No constructions have been built within the archaeological site. To fulfil the needs of visitors at Birka, a few buildings have been built in the buffer zone – a site museum, four reconstructed Viking-Age houses, an area for children's activities, and complementary facilities for visitors and staff. No such public access buildings have been built in the area of Hovgården.

Identified potential threats and risks to the authenticity of Birka and Hovgården include environmental hazards such as ground or forest fires, over-fertilisation of farms, shoreline damage from nearby leisure and passenger boat traffic, and transport of hazardous products near the islands; damage to the ground surface by visitors; depopulation of Björkö Island; and lack of an archaeological research plan.

Protection and management requirements

Birka and Hovgården and its buffer zone are formally protected under the Historic Environment Act (1988:950), regulations, and municipal planning instruments. The property is owned by the National Property Board of Sweden, a governmental agency, which together with the Stockholm County Administrative Board and Ekerö Municipality form a Management Board that is responsible for protecting and managing the property. This Board has produced a management plan for the property and is responsible for the implementation and follow-up of the plan. Birka and Hovgården's location on small islands and their long-standing public ownership have greatly contributed to safeguarding this property from inappropriate planning and development.

Sustaining the Outstanding Universal Value of the property over time requires addressing the identified potential threats and risks to Birka and Hovgården, including development pressure in the buffer zone, environmental hazards, visitor pressures, depopulation, and the lack of a research plan.